

'BLENDED LEARNING' IN DE STUDIE RECHTEN

Hoe digitale middelen het juridisch onderwijs versterken

Bald de Vries*

Digitale middelen hebben een toegevoegde waarde in het (juridisch) onderwijs, zolang zij ten dienste staan aan de studie van het recht. 'Blended learning', als een structurele toepassing in het juridisch onderwijs, stelt studenten in staat om op een hoger niveau zich het recht eigen te maken. Studenten kunnen zo in een studieritme komen waarmee zij de schaarse contactmomenten met elkaar kunnen verbinden.

Podcasts

In 2006 verzorgde ik de hoorcolleges van een derdejaars bachelorvak (Algemene rechtsleer). Wat mij opviel was dat studenten verschillende strategieën gebruikten bij aanvang van een onderwijsweek. Een groep leest waar de week over gaat en bestudeert de literatuur voorafgaande aan het hoorcollege, terwijl een andere groep juist eerst het hoorcollege wil volgen en zich dan gaat voorbereiden, op de werkgroepbijeenkomst bijvoorbeeld. Een derde strategie is meer instrumenteel, waarbij studenten zich slechts richten op de eindtoets. Toch bleken de meeste studenten maar een vaag idee te hebben waar het hoorcollege (en dus het thema van die week) over ging – dat moest ik ze eerst duidelijk maken (al werd dat wel omschreven in de syllabus). Ik vond dat zonde van mijn tijd. Zou digitalisering van het onderwijs een uitkomst kunnen bieden?

Per toeval kwam ik een softwareprogramma tegen – Audacity – waarmee je redelijk makkelijk en snel podcasts kan maken.¹ Ik nam mij dan ook voor om het jaar erop per week een kleine podcast te maken (van zo'n vijf minuten) waarin ik het thema van de week introduceerde, vertelde waar het hoorcollege over ging en wat verder van de studenten werd verwacht. Deze podcast plaatste ik op de digitale leeromgeving en e-mailde ik naar de studenten de avond voorafgaand aan het college. Wat mij verbaasde was dat veel studenten op weg naar het hoorcollege de podcast bleken te beluisteren op hun smartphone en dus wisten waar het hoorcollege over zou gaan. Ik werd verrast door het feit dat studenten deze gimmick hadden opgepikt. Het creëerde een nieuwe dynamiek – studenten vonden het wel 'grappig' en ook nuttig, toen ik ze er in de pauze naar

vroeg. Een jaar later heb ik als experiment ook de hoorcolleges zelf bewerkt tot podcasts, die ik na het 'echte' hoorcollege online plaatste. Deze podcasts waren ingesproken versies van de hoorcolleges van om en nabij de 30 minuten. Ook dat vonden studenten een welkome aanvulling.

Voordat ik de term tegenkwam was ik blijkbaar bezig met 'blended learning'. Blended learning beschouw ik in dit perspectief als een structurele integratieve benadering van fysiek contactonderwijs en digitale middelen binnen een cursus.² De laatste tien jaar heeft blended learning een hoge vlucht genomen en zijn er heel veel toepassingen ontwikkeld van diverse aard die in het onderwijs worden ingezet. Dat varieert van heel uitgebreide digitale leeromgevingen tot eenvoudige applicaties zoals digitale stemkastjes.³ Het kan eraan bijdragen dat studenten in een beter studieritme komen ten einde op een hoger cognitief niveau een cursus af te ronden. Ik doel hier op de taxonomie van Bloom,⁴ waar ik nog op terugkom.

Ik zie blended learning niet als vervanging van het klassieke klassikale onderwijs, maar als iets wat eraan ten dienste staat

In dit perspectief wil ik aangeven hoe ik blended learning ben gaan gebruiken in het bacheloronderwijs met als inzet studenten tot dat hogere niveau van studeren te krijgen. Ik zie blended learning niet als vervanging van het klassieke klassikale onderwijs, maar als iets wat eraan ten dienste staat. Ik beschouw het

* Dr. U.R.M.T. de Vries is universitair hoofddocent Rechtstheorie en Onderwijs, verbonden aan de Afdeling Staats- en Bestuursrecht en Rechtstheorie van het Departement Rechtsgeleerdheid, Universiteit Utrecht en Onderwijsdirecteur Bachelor Rechtsgeleerdheid. E-mail: u.devries@uu.nl.

1 Audacity is een open source audio-softwareprogramma; zie: www.audacityteam.org (laatst geraadpleegd 6 december 2018). Het programma imiteert de ouderwetse bandrecorder (de voorloper van de cassette recorder) die wellicht nog bekend is bij mijn (de wat oudere) generatie van docenten.

2 Zie ook: M. Oliver & K. Trigwell, 'Can "Blended Learning" Be Redeemed?', *E-Learning and Digital Media* (2) 2005, afl. 1, p. 17-26.

3 Bijvoorbeeld Presenter Wall en Kahoot. Zie, resp. www.presenterwall.nl en <https://kahoot.it> (laatst geraadpleegd 8 december 2018).

4 B.S. Bloom e.a., *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook I: Cognitive domain*, New York: David McKay Company 1956.

hoorcollege en het werkgroep- of seminaronderwijs (de beslotenheid van een vastomlijnde duur in een vastomlijnde fysieke omgeving om gezamenlijk het recht te bestuderen) van fundamenteel belang. Ik sluit het perspectief af met een vergezicht dat ook raakt aan de tekstuele aard van de rechtenstudie.

Integratie: van fragmentatie naar een leercontinuüm

De studie Rechtsgeleerdheid wordt gekenmerkt door een laag aantal contacturen per week en veel zelfstudie (in vergelijking met andere studies). In Utrecht hebben de eerstejaars studenten zes contacturen per week per cursus in een studieperiode van tien weken die bestaat uit twee cursussen (het studiejaar bestaat uit vier periodes). In het tweede en derde jaar zijn er ongeveer vier contacturen per cursus in een onderwijsweek. Studenten worden geacht zo'n veertien uur per cursus aan zelfstudie te besteden en dat bestaat uit de bestudering van de literatuur, het voorbereiden van opdrachten ten behoeve van de werkgroep- of seminarbijeenkomsten en de voorbereiding op tussen- en eindtoetsen.

Blended learning draagt eraan bij dat studenten de verschillende onderdelen van het contactonderwijs als een coherent geheel gaan zien

Instrumenteel studeren

Binnen een cursus gaan studenten in een reguliere onderwijsweek op maandag naar een hoorcollege (of niet) en hebben verderop in de week een bijeenkomst in de vorm van een werkgroep die ze die ochtend of de avond ervoor al dan niet hebben voorbereid. In de tien weken dat zo'n cursus duurt is er een piekmoment wanneer studenten een deeltoets moeten maken en een ander piekmoment wanneer ze zich voorbereiden op de eindtoets, vaak in de vorm van een schriftelijk tentamen. De tentamen- of toetsgerichtheid van het cursorisch onderwijs leidt ertoe dat studenten overwegend 'instrumenteel' studeren, gericht op het behalen van die toetsen.⁵ Deze wat traditionele en herkenbare inrichting van het rechtenonderwijs werkt, wat ik noem, fragmentarisch studeren in de hand. Hiermee bedoel ik dat studenten onvoldoende in staat zijn de verschillende onderdelen van het fysieke contactonderwijs met elkaar te verbinden, al dan niet op basis van de literatuur en zich alleen richten op de toets. Het maakt het voor studenten lastig om in een studieritme te komen, zodanig dat ze helemaal op kunnen gaan in een cursus en zich gedurende een bepaalde periode kunnen onderdompelen in het betreffende rechtsgebied. Blended learning kan hier een uitkomst bieden door het een structureel en integraal onderdeel te laten

zijn van de inrichting en vormgeving van een cursus. Het draagt eraan bij dat studenten de verschillende onderdelen van het contactonderwijs als een coherent geheel gaan zien. Het stelt studenten in staat om het recht op een hoger niveau te bestuderen en te begrijpen.

Een leercontinuüm

Met deze gedachte heb ik een aantal jaren geleden het initiatief genomen de eerstejaars cursus Grondslagen van recht te herzien. De cursus is rechtstheoretisch van aard en is ingericht op basis van acht fundamentele vragen (in acht weken), zoals die naar de relatie tussen recht en macht, de functie van recht, de relatie tussen recht en moraal en rechtvaardigheid, en de wijze waarop het recht het spanningsveld beheerst tussen vrijheid, gelijkheid en solidariteit. De cursus wordt door zo'n 650 eerstejaars studenten gevolgd. De werkgroep- en seminarbijeenkomsten bestaan uit 26 studenten. Het studiemateriaal bestaat uit drie boeken, een syllabus en aanvullende literatuur.

Met de uitgever (Boom juridisch) heb ik de syllabus bewerkt en 'vertaald' naar een online leeromgeving die specifiek voor de cursus is ontworpen. Deze digitale leeromgeving biedt toegang tot de literatuur, de werkgroep- en seminaropdrachten en nog veel meer.

Een reguliere onderwijsweek

De onderwijsweek start op de maandag met een hoorcollege. Ten behoeve van het hoorcollege (en de thematiek van die week) kunnen studenten kennisclips op de site bekijken. In deze clips van ongeveer tien minuten worden begrippen of leerstukken uitgelegd, zoals het 'dubbele wetsbegrip', de traditionele rechtsgebieden of de bronnen van het recht. De hoorcolleges zelf worden ook opgenomen en beschikbaar gesteld.⁶ De studenten hebben digitaal toegang tot de opdrachten, alsmede de literatuur die in de kantlijn voorzien kan worden van interactieve annotaties door studenten en hun werkgroepdocent. Een van die opdrachten is een zogenaamde Wiki-opdracht waar studenten de relevante terminologie van die week moeten omschrijven in een Wiki-omgeving op de site. Tijdens de werkgroep worden de opdrachten besproken. De seminarbijeenkomsten staan in het teken van schrijfvaardigheid. Na het kleinschalige contactonderwijs kunnen de studenten op de donderdagmiddag op de site een digitale kennistoets doen. De week wordt afgesloten met een evaluatiecollege op de vrijdag. Tijdens dit college kunnen knelpunten besproken worden naar aanleiding van de digitale zelftoets, waarvan wij de antwoorden kunnen analyseren.

De online omgeving gaf mij de gelegenheid de contactmomenten met elkaar te verbinden en studenten uit de dagen elke dag met de cursus 'bezig te zijn'. Het stelde mij in staat een reguliere onderwijsweek (en daarmee de cursus) te presenteren als een leercontinuüm (zie onderstaand schema).

MA	DI	WO	DO	VR	WKN
hoorcollege	werkgroep* (1-15)	werkgroep* (16-30)	seminar* (1-30)	evaluatiecollege	
elektronische leeromgeving					
voorbereiding: kennis en inzicht		voorbereiding: toepassen en analyse		analyse en evaluatie	

*bestaat uit 25 studenten

- Voor een anekdotische opvatting hierover, zie: B. de Vries, 'Tentamenstress', DUB (blog) 2013, www.dub.uu.nl/nl/column/tentamenstress (laatst geraadpleegd 18 december 2018).
- Intern is er debat of de hoorcolleges wel online beschikbaar moeten worden gesteld (en wanneer), gelet op de bijzondere betekenis van het hoorcollege, waarin een docent op een uniek moment en een unieke plek, een verhandeling houdt over recht. Daar is veel voor te zeggen maar veel hangt ook af van wat de functie is van het hoorcollege in een bepaalde cursus. Overigens gaven studenten aan dat de online beschikbaarheid voor hen geen reden was niet naar het hoorcollege te komen. (Hierbij zij wel opgemerkt dat dit eerstejaars studenten betrof in de eerste acht weken van hun opleiding.) Zie ook: B. de Vries, 'Kijk! Hoorcolleges', DUB-themamagazine De Digitale Universiteit, 2015.

Studieritme en de taxonomie van Bloom

Deze vorm van blended learning stelt ons als docenten in staat om in een grootschalige opleiding (650 eerstejaars) studenten op een wijze te laten studeren die kleinschalig, intensief en activerend is. De inzet van blended learning heeft eraan bijgedragen, zo blijkt uit evaluaties,⁷ dat studenten in een studieritme komen en elke dag worden uitgedaagd om met de cursus bezig te zijn. Ze voelen zich meer verbonden met de thematiek van de cursus en ronden de cursus af, gelet op de toetsresultaten, op een hoger cognitief niveau, zoals dat wordt benoemd in de taxonomie van Bloom.

Deze taxonomie onderscheidt zes denkniveaus.⁸ Het eerste denkniveau heeft betrekking op de *reproductie* van parate kennis en het terughalen van kennis uit het langetermijngeheugen. Op het tweede niveau (*begrijpen*) is er aandacht voor vaardigheden, zoals interpretatie, classificatie en vergelijken. Het stelt studenten in staat betekenis te geven aan die parate kennis. De opgedane kennis en begrip of inzicht ervan kunnen vervolgens worden *toegepast* in een nieuwe situatie. De volgende stap in het ontwikkelproces is die van *analyseren*. Op dit niveau wordt de kennis ontleed en opgesplitst in bestanddelen met als doel na te gaan hoe die bestanddelen zich tot elkaar verhouden en passen binnen de structuur waarvan zij deel uitmaken. Oordeelsvorming staat centraal bij *evalueren* (het vijfde denkniveau) waarbij het kritisch denkvermogen wordt aangesproken. *Creëren*, ten slotte, is het bijeenbrengen van de elementen ten einde tot een nieuw coherent geheel te komen.

De wisselwerking tussen de eerste drie denkniveaus is herkenbaar. In veel cursussen wordt het recht bestudeerd op basis van de casuïstiek. Studenten eigenen zich de kennis van het recht toe, onthouden de gebruikte terminologie en leerstukken, ontwikkelen inzicht daarin en passen dit toe op een casus op basis van juridische methoden en technieken. Maar dit zou een te eenvoudige voorstelling van zaken zijn. De studie van het recht beperkt zich niet tot de eerste drie denkniveaus. De casuïstiek is méér dan enkel het toepassen van kennis (van regels) op situaties. Immers, een casus 'oplossen' vereist ook een analyse van de wet, een arrest en de doctrine. Tegelijk wordt het kritisch denkvermogen aangesproken teneinde een uitspraak van een rechter op waarde te schatten aan de hand van juridisch relevante criteria, bijvoorbeeld door te evalueren of een uitspraak wel of niet de grenzen van strafrechtelijke legaliteit oprekt en daar vervolgens iets van te vinden.⁹ Daar waar de casuïstiek en doctrine de positiefrechtelijke cursussen beheersen, bestaat de studie ook uit reflexieve cursussen die het recht belichten uit verschillende andere perspectieven, met een focus op de analyse en evaluatie van conceptuele kennis.¹⁰

Maar veel van wat wij van studenten verlangen doen zij buiten ons zicht, gelet op de nadruk die wij leggen op zelfstudie. De invulling van die zelfstandigheid heeft normaliter een 'fragmentarisch' karakter – een hoorcollege hier, een werkgroep daar (al dan niet voorbereid) en een 'week knallen voor het tentamen'. De eerste drie denkniveaus staan daarbij centraal. Maar stelt dit studenten in staat tot het zelfstandig bestuderen van complexe studiestof op een hoger cognitief niveau, op die andere denkniveaus?

Ik denk het niet. De wijze waarop ik blended learning heb ingezet, stelt studenten beter in staat om op *alle zes niveaus* het recht te bestuderen (en hen daar vervolgens op te toetsen), gelet op hoe wij het fysieke contactonderwijs erop kunnen afstemmen en daarin als docenten veel meer kunnen doen. Blended learning heeft daarmee niet slechts een ondersteunende functie maar ook een inhoudelijke *vormende* functie. De structurele inzet ervan daagt studenten uit om op een andere, minder instrumentele manier met de cursus 'bezig te zijn'. Het fysieke contactonderwijs wordt waardevoller, omdat daarin ruimte is om te komen tot analyse, oordeelsvorming en creatie.

Op welke wijze moeten studenten zich kennis van het recht eigen maken? Is het voldoende een kennisclip te bekijken waarin een concept wordt uitgelegd, of een Lego-animatie van het Kelderluikarrest? Kunnen we studenten vragen om in plaats van een paper te schrijven over een bepaald juridisch onderwerp, een documentaire te maken waarin zij het onderwerp belichten?

Concluderende opmerkingen

Het digitale tijdperk is een stuk minder tekstueel. Het lijkt erop dat we op andere wijzen omgaan met kennis. We leren concepten en leerstukken ook te begrijpen door bijvoorbeeld visualisatie en beeldtaal. Het succes van kennisclips in het juridisch onderwijs is er een voorbeeld van.¹¹ Het doet de vraag aan ons opdringen op welke wijze studenten zich kennis van het recht eigen moeten maken. Is het voldoende een kennisclip te bekijken waarin een concept wordt uitgelegd, of een Lego-animatie van het Kelderluikarrest?¹² Kunnen we studenten vragen om in plaats van een paper te schrijven over een bepaald juridisch onderwerp, een documentaire te maken waarin zij het onderwerp belichten? Zijn hoorcolleges ook niet kijk- en belevingscolleges geworden waarin we gebruik maken van video's, beeld en animaties, en studenten laten participeren door de inzet van digitale middelen?

Een gedachte verder is hoe we het recht zelf willen presenteren. Het is vanzelfsprekend dat recht wordt overgeleverd door middel van tekst (als een uiting van taal en communicatie) in de vorm van een wet, een richtlijn, een vonnis of arrest. Blijft dit zo vanzelfsprekend en is het noodzakelijk? Het is misschien een knuppel in het hoenderhok, maar het is denk ik, de moeite waard om erover na te denken.

De digitalisering van het onderwijs heeft een hoge vlucht genomen en ik begrijp heel goed dat daarin ook een bedreiging ligt. Dat zien we met het hoorcollege en docenten die studenten naar een scherm zien staren in plaats van naar hen en verwoed zitten te tikken op een keyboard, terwijl onderzoek heeft

7 Dit experiment was als deelproject onderdeel van het Utrecht Stimuleringsfonds Onderwijsproject 'Blended Learning & Learning Analytics', www.uu.nl/onderwijs/differentiatie-door-blended-learning-learning-analytics. In dit project (2015-2017) zijn didactische modellen ontworpen en in de praktijk getest, die 'gebruik maken van blended learning (leervormen die gebaseerd zijn op een mix van e-learning, softwaretechnologie en contactonderwijs)'. De evaluaties zijn op aanvraag beschikbaar.

8 Bij de beschrijving van de taxonomie heb ik mij gebaseerd op de herziende versie van de taxonomie; zie: L.W. Anderson & D.R. Krathwohl, *A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: A Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives*, New York: Longman 2001. Krathwohl was tevens een van de oorspronkelijke auteurs. Voor een kort overzicht zie: D.R. Krathwohl, 'A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview', *Theory into Practice* (41) 2002, afl. 4, p. 212-218.

9 Het Mensenrooffarrest (HR 20 november 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB2809, NJ 2003/632) is hiervoor een dankbaar onderwerp in een van de opdrachten van de cursus Grondslagen van recht.

10 De Utrechtse bachelor bestaat uit drie leerlijnen, naast de inhoudelijke en vaardighedenleerlijn ook de leerlijn context en methoden, waarin het positieve recht in een wetenschappelijke en maatschappelijke context wordt geplaatst. Zie voor de functie en betekenis van de reflexieve vakken, B. van Klink & B. de Vries, 'Sceptis en reflexiviteit', *Ars Aequi* 2016, p. 893-896.

11 Recent onderzoek toont aan dat het bekijken van kennisclips in de context van een cursus significant samenhangt met hogere cijfers; zie: S. Steenman, 'Evaluatie gebruik kennisclips', *Educate-it*, 2016 (laatst geraadpleegd 16 december 2018).

12 Zie: www.youtube.com/watch?v=THZ662UGpI0 (laatst geraadpleegd 5 januari 2019).

aangetoond dat luisteren en met de pen aantekeningen maken veel effectiever is.¹³ Zo zijn er wel meer bedreigingen te noemen. Maar wanneer we er slim mee omgaan en blended learning als een pedagogisch en didactisch instrument zien, dan stelt het studenten in staat het recht beter en slimmer te bestuderen.

Blended learning, op de juiste manier ingezet, heeft de toekomst

Onze samenleving is radicaal veranderd door digitale technologie. Deze technologie is meer dan een bron van slimme toepassingen die het leven en het studeren vergemakkelijken. Zij beïnvloedt ook de wijze

waarop we recht en de rechtenstudie kunnen begrijpen. De traditionele nadruk op woord en geschrift – het tekstuele, het woord en de taal, de wet, het arrest – staat onder druk. Digitale middelen stellen ons in staat het recht ook anders te begrijpen, door visualisatie, animatie, dynamische in plaats van statische tekst. Rechten blijft een taal en een verhaal, maar de vorm verandert, waarbij tekst alleen niet meer heilig is.

Het is een andere manier om met recht om te gaan. Een andere manier om – om met de woorden van James Boyd White (de grondlegger van de recht & literatuur beweging) te spreken – over recht na te denken: 'what does it mean to devote your life to speaking such a language, in such forms, and with such voices?'¹⁴

Blended learning, op de juiste manier ingezet, heeft de toekomst.

13 P.A. Mueller & D.M. Oppenheimer, 'The Pen Is Mightier Than the Keyboard: Advantages of Longhand Over Laptop Note Taking', *Psychological Science* 2014, <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/0956797614524581> (laatst geraadpleegd 16 december 2018).

14 J.B. White, 'Intellectual Integration', *Issues in Interdisciplinary Studies* (5) 1987, afl. 1, p. 1-18, p. 14.

Bronnen zoeken, bronnen verantwoord

I. Benningsen, M.H. Paapst

Dit boekje heeft tot doel om eerstejaars rechtenstudenten een eerste overzicht te geven van een aantal informatiesystemen die ze tijdens de studie kunnen gebruiken. Van ieder systeem is globaal beschreven wat de functionaliteit is, en welke informatie ermee gevonden kan worden. Door vervolgens zelf de systemen verder te onderzoeken en ermee te gaan werken is het mogelijk deze vaardigheden onder de knie te gaan krijgen.

Het boekje bestaat uit vier delen:

Allereerst zal er aandacht worden geschonken aan de verschillende bronnen en informatiesystemen die een student kan gebruiken om informatie op te zoeken. Daarbij maken we een onderscheid tussen wetgeving, kamerstukken en verdragen, de literatuur, en tot slot de jurisprudentie. Vervolgens zal in het tweede deel duidelijk worden gemaakt op welke wijze er naar deze bronnen verwezen dient te worden in een juridische tekst. In het derde deel wordt uiteengezet welke functies er in een tekstverwerkingspakket beschikbaar zijn zodat de verwijzing op een snelle en eenvoudige manier uitgevoerd kan worden. In het vierde deel worden er ter afsluiting nog een aantal praktische oefeningen gegeven in het doorzoeken van bronnen.

